YASHIL IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№5 (3)

Google Scholar · OPEN ACCESS · ULRICHSWEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY · OpenAIRE · ROAD · НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ БИБЛИОТЕКА LIBRARY.RU · Academic Resource Index ResearchBib · ISSN INTERNATIONAL STANDARD SERIAL NUMBER INTERNATIONAL CENTRE · CYBERLENINKA · BASE · INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL · Crossref

ISSN: 2992-8982

https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/

2026

YASHIL
IQTISODIYOT&TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 2026-yil, may.
3-qism

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o‘rinbosari:
Karimov Norboy G‘aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay’ati:
Salimov Oqil Umrzoqovich, O‘zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O‘zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, “Nobel” mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a’zosi, Turkiya – O‘zbekiston do‘stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G‘afforovna, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug‘aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko‘nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo‘ja o‘g‘li, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Faxridinov Zafarjon Faxridin o‘g‘li, O‘zb. Res. Bosh prokuraturasi HIJQKD boshqarma boshlig‘i
Utayev Uktam Choriyevich, Anijon viloyati prokurorining o‘rinbosari
Ochilov Farkhod, O‘zb. Res. Bosh prokuraturasi IJQK Departamentining Namangan viloyati boshqarmasi boshlig‘i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o‘g‘li, texnika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), katta o‘qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o‘g‘li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o‘g‘li, TDIU katta o‘qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdukarimova Dinara Rustamxanovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra’no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

YASHIL
IQTISODIYOT&TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:
Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhriddinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Fakhridinov Zafarjon Fakhridin ogli, Head of the DCEC under the Prosecutor Genera's Office of the Rep. of Uzb.
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Prosecutor of Anijan Region
Ochilov Farkhod, Head of the Namangan Regional Department of the Department of Internal Affairs of Rep. of Uzb.
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow))
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.
Abdukarimova Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:
Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:
Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Khusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:
""Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali
O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

EKOLOGIK BARQARORLIKNI TA'MINLASHGA QARATILGAN HAYOTIY TASHABBUSLAR 12
Muxiddin Kalonov

O'ZBEKISTONDA NAQDSIZ TO'LOVLAR ULUSHINING OSHISHI VA PUL MASSASI NAZORATI SAMARADORLIGIGA TA'SIRI 28
Pardayev G'ayrat Jabbor o'g'li

BUXGALTERIYA HISOBINING PAYDO BO'LISHI VA RIVOJLANISHI HISOB SIYOSATINING SHAKLLANISHIDA ASOS SIFATIDA 34
Abduvaxidov Farxod Tuychiyevich

O'ZBEKISTON AUDITORLIK TASHKILOTLARIDA ICHKI SIFAT NAZORATI STANDARTLARINI RISKKA YO'NALTIRILGAN YONDASHUV ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH 41
Bobonarova Kamola

SANOAT KORXONALARINING INVESTITSION-INNOVATSION FAOLIYATI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI 47
Azizova Habiba Arslonovna

TADBIRKORLIK SUBYEKTLARIGA RAQAMLI DAVLAT XIZMATLARINI KO'RSATISHNING NAZARIY YONDASHUVLARI 56
Yusupova Dilbar Mirabidovna

КАРБОНОВЫЕ КРЕДИТЫ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ КАК ИНСТРУМЕНТ РАЗВИТИЯ ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА 61
Абдуллаева Зайнаб Руслановна

BUXORO ZINDONI VA BOLO HOVUZ ANSAMBLI MISOLIDA TARIXIY OBIDALARNING BARQAROR TURISTIK SIG'IMI TAHLILI 66
Shodiyeva Moxichehra Shokir qizi, Qilichov Muhriddin Husniddin o'g'li

SOLIQ TIZIMIDA SOLIQ RISKINI BAHOLASH USLUBIYOTI 73
Ravshanjon Azimovich

O'ZBEKISTONDA UMUMIY O'RTA TA'LIM TIZIMI: RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA BUXORO VILOYATI TAHLILI 80
Davidxodjayev Oybek Obidovich

O'ZBEKISTONDA INVESTITSION KREDITLASHLASHNING AMALDAGI HOLATI VA ISTIQBOLLARI 85
Abdurashidova Mohidil Qodir qizi, Karimova A.

IQTISODIYOTNI TRANSFORMATSIYALASH SHAROITIDA DXSH ASOSIDA FAOLIYAT YURITAYOTGAN TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI MOLIYAVIY QO'LLAB-QUVVATLASHNI BAHOLASH USULLARINI TAKOMILLASHTIRISH MUAMMOLARI 91
Toxirov Jaxongir Maxmudjon o'g'li

SURXONDARYO VILOYATIDA UY-JOY QURILISHI VA IPOTEKA KREDITLASHNING O'ZARO BOG'LIQLIGI 96
Turopova Nigora Xolmurod qizi, Safarova Dilrabo Baxriddin qizi

ESG INTEGRATION AND GREEN FINANCIAL ANALYSIS: A NEW METHODOLOGICAL APPROACH TO CORPORATE FINANCIAL SUSTAINABILITY 100
Erkin Temirovich Shodiev

THE CURRENT STATE OF DIGITALIZATION OF TOURISM IN UZBEKISTAN AND PROSPECTS FOR ITS DEVELOPMENT 105
Bekmurodov Bakhtiyor Farkhodovich

TA'LIM MUASSASALARINI MOLIYALASHTIRISHDA OPTIMALLASHTIRISH ZARURATI VA YO'NALISHLARI 113
Umarov Avzaljon Yodgorali o'g'li

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

AHOLI ISTE'MOL MADANIYATI VA MILLIY IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRI 118
Rustamov Sheroz Oblokulovich

ISHLAB CHIQARISH OMILLARINING IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRI: KOBB–DOUGLAS MODELI ASOSIDA EKONOMETRIK TAHLIL 123
Maxmudov Sobir Xudoyberdiyevich

BARQAROR SHAHARSOZLIK RIVOJLANISHIGA ERISHISHDA QATTIQ CHIQINDILARNI KOMPLEKS BOSHQARISH 129
Firas Halawani, Feruza Insavalieva

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РЕАЛИЗАЦИИ НА НАЦИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ КЛЮЧЕВЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ СОГЛАШЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С ТРАНСГРАНИЧНЫМ ЗАГРЯЗНЕНИЕМ, В УЗБЕКИСТАНЕ И СОСЕДНИХ СТРАНАХ 139
Шафикова Луиза, Ойбек Камилов

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА УЗБЕКИСТАНА: ОЦЕНКА ТЕКУЩЕГО УРОВНЯ И ПОТЕНЦИАЛА РОСТА 150
Омонтурдиева Диёра

YER VA SUV RESURSLARINI INTEGRATSIYALASHGAN BOSHQARISHDA DRONLARDAN FOYDALANISH 155
Matkarimov Mansur

YASHIL INVESTITSIYALAR BOZORI MEXANIZMINING DASTAKLARI 161
Ziyodullayeva Gulasal Akmal qizi

СТРАТЕГИЯ ПРИВЛЕЧЕНИЯ И УДЕРЖАНИЯ ПЕРСОНАЛА ПОСРЕДСТВОМ HR-БРЕНДИНГА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ПРАКТИКА РЕАЛИЗАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН 167
Дониерова Фотимабону Алишер кизи

KAMBAG'ALLIKNI MONETAR VA KO'P O'LCHOVLI BAHOLASH METODOLOGIYASI ASOSIDA IQTISODIY O'SISH STRATEGIYALARINI KONSEPTUAL TAKOMILLASHTIRISH 173
Sotiboldiyev Asadbek Hasan o'g'li

QURILISH SANOATIDA RESURS TEJAMKOR ISHLAB CHIQARISH TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI 179
Utbasarov Doniyorjon Baxtiyorovich

KICHIK BIZNESDA XIZMATLAR SOHASINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI 188
Raximov Zafar Komilovich, Mamatazimov Jaloliddin Sherzod o'g'li

MANAGING DIGITAL TRANSFORMATION IN PRIMARY HEALTHCARE: A SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW 192
Ashurova Sitora Xusnitdin qizi

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ПРАВОВЫЕ ПРОБЕЛЫ В УПРАВЛЕНИИ ТРАНСГРАНИЧНЫМ ЗАГРЯЗНЕНИЕМ ВОД В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ 197
Тиллахуджаев Аббосхон, Дилфуза Шакирова, Мухамедалиева Сайёра, Ойбек Камилов

JAHON ME'MORIY MEROSIDAN TURIZMDA FOYDALANISH: DOLZARB MUAMMOLAR, ZAMONAVIY YECHIMLAR VA ISTIQBOLLI TAKLIFLAR 208
Qilichov Muhriddin Husniddin o'g'li

IMPROVING SALES PROMOTION STRATEGIES FOR UZBEK EXPORTERS IN DEVELOPING FOREIGN MARKETS 217
Aziz Kurbanovich Abdullaev, Rustamova Madina Baxrom qizi

ENVIRONMENTAL DEGRADATION AND CARBON EMISSION: INTERCONNECTED LINKS WITH ECONOMIC GROWTH IN POST-SOVIET 222
Rajabova Malika Nuriddin qizi

NATIJAGA YO'NALTIRILGAN BUDJETLASHTIRISHGA OID ILMIY QARASHLAR VA YONDASHUVLAR 230
Qosimova Gulyar Axmatovna

ТРАНСГРАНИЧНЫЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО ТУРИЗМА НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ КАРАКАЛПАКСТАН........236
Наурызбаев Алиакбар Рустамович

ВЗАИМОСВЯЗЬ УРОВНЯ ЖИЗНИ И ИНДЕКСА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ........239
Усманова Зумрад Исламовна

KIMYO SANOAT KORXONALARINING INNOVATSION FAOLIYATINI MOLIYALASHTIRISHNI YANADA TAKOMILLASHTIRISH CHORALARI........242
Muxammadiyeva Munira Zaynabutdinovna

QISHLOQ UY-JOY QURILISHIDA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK MEXANIZMLARINING AHAMIYATI........248
Xannarov Komiljon Karimovich

TIBBIYOT MUASSASALARI FAOLIYATINI MUVOFIQLASHTIRISH VA VAZIFALAR TAQSIMOTI TAMOYILLARI........253
Saidov Suhrob Shodmonovich

HUDUDIY IQTISODIY INTEGRATSIYA RIVOJLANISHINING XORIJIY TAJRIBASI VA MARKAZIY OSIYO MAMLAKATLARI UCHUN AHAMIYATI........257
Akbarova Kamola Akmaljonovna

MOLIYAVIY TAHLIL AXBOROT BAZASINING KORXONA RAQOBATBARDOSHLIGIGA TA'SIRI........263
Karimov Eminjon Gapardjonovich

XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA INVESTITSIYALAR SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI........270
Shermatov Axror Abdixakimovich

QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH VA ENERGIYA SAQLASH TIZIMLARINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI........275
Ergash Bobobekov

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA TIJORAT BANKLARIDA ISLOM MOLIYASINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI........281
Yo'ldoshev Jamshid Nu'monovich

XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARINI SAMARALI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH........285
Qurbonova Rahima Jamshedovna

YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA YANGI ISH O'RINLARINI SHAKLLANTIRISH ISTIQBOLLARI........290
Ibroximova Nafosat Abdusattor qizi

YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA QAYTA ISHLASHNING IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRI: MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLAR........297
Raximov Zikrullo Soyibjon o'g'li

RAQAMLI MUHITDA REKREATSION XIZMATLAR MARKETINGINI RIVOJLANTIRISH YO'NALISHLARI........302
Usmanova Zumrad Islamovna

WAYS TO IMPROVE THE QUALITY OF EDUCATIONAL SERVICES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS........306
Iskhakova Sarvar Ayubovna, Amriyeva Shahzoda Shukhratovna

BARQAROR TURIZMGA ERISHISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI........312
Baxtiyorov Javlon Fazliddin o'g'li

MEVA MAHSULOTLARINI QAYTA ISHLASH KORXONALARIDA IQTISODIY SAMARADORLIKNI OSHIRISHNING ZAMONAVIY TIZIMI........316
Yusufova Laylo G'ayrat qizi

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

AHOLISI ZICH JOYLASHGAN HUDUDLARDA QISHLOQ JOYLARINING BARQAROR RIVOJLANISHI: NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLAR....325
Yusufjonov Jahongir Ilxomjon o'g'li

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ В ФИЛОСОФИИ СТОИЦИЗМА И СОВРЕМЕННОЙ ТЕОРИИ СТРАТЕГИИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ВЗГЛЯДОВ МАРКА АВРЕЛИЯ И КОНЦЕПЦИИ СТРАТЕГИРОВАНИЯ ВЛАДИМИРА Л. КВИНТА....329
Норкулов Суннатбек Алишерович

O'ZBEKISTONDA OLIY TA'LIM MUASSASALARINI MOLIYALASHTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH....335
Kurbanov Baxodir Negmatullayevich

MAMLAKATIMIZDA INVESTITSIYALAR SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA QULAY BIZNES MUHITINING TA'SIRI....341
Vahidova Gulhayyo Arzi qizi

O'ZBEKISTONDA KICHIK VA O'RTA BIZNESNI BANK KREDITLARI BILAN TA'MINLASHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI....347
Raxmanova Ilmira Rustamovna

SAVDO KORXONALARINING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHDA MA'LUMOTLAR TAHLILI VA MAQSADLI MARKETINGDAN FOYDALANISH YO'NALISHLARI....354
Toxirov Javlon Raximovich

MAXSUS IQTISODIY ZONALARNI TARKIBIY QISMLARI BO'YICHA BAHOLASHNING MUHIM OMILLARI....361
Arslonov U. U.

RESURSLAR TA'MINOTI TIZIMINING TASHKILIY-IQTISODIY XUSUSIYATLARI....367
Arziqulova Oybarchin Eshquvat qizi

JAHON SAVDO TASHKILOTI TAMOYILLARI ASOSIDA SOLIQ SIYOSATINI MUVOFIQLASHTIRISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI....373
Saitqulov Suxrob Shavkatovich

TIJORAT BANKLARIDA MIJOZLARNING KREDIT QOBILIYATINI BAHOLASH UCHUN SKORING MODELIDA SUN'IY INTELLEKTNI JORIY ETISHNING AHAMIYATI....380
Komiljon Karimov

OLIY TA'LIM VA AMALIYOT TIZIMLARI INTEGRATSIYASI ASOSIDA KADRLAR TAYYORLASH MENEJMENTINI TAKOMILLASHTIRISHNING INNOVATSION MEXANIZMLARI....386
Karimova Xurshida Raximovna

QO'RIQLASH DEPARTAMENTIDA SOLIQ YUKLAMASINING MOLIYAVIY BARQARORLIKKA TA'SIRI VA UNI ICHKI MOLIYAVIY NAZORAT HAMDA AUDIT NUQTAYI NAZARDAN TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI....390
Salimbayev Mirsohibjon Mirsodiq o'g'li

ПОВЫШЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА И ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН....396
Ли Марина Рудольфовна

O'ZBEKISTONDA YER RESURSLARINING AGRAR IQTISODIYOTGA TA'SIRINI EKONOMETRIK BAHOLASH....402
Xoshimova Sevara Baxromovna

FARMATSEVTIKA IMPORT KOMPANIYALARIDA REKLAMA SIYOSATINI TAKOMILLASHTIRISH: "SHINING IMPEX" AJ MISOLIDA EMPIRIK TADQIQOT....410
Alimxodjayeva Nargiza Elshodovna, Nurullayev Ilyosbek Xojiabdulla o'g'li

HUDUDIY IQTISODIY O'SISHNI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH USULLARINI TAKOMILLASHTIRISH....417
Turayev Baxtiyor Ergashevich

QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA SANOATINI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY MEXANIZMLARI VA SAMARADORLIKNI OSHIRISH YO'NALISHLARI....421
Qalandarova Gulshoda Nazirjon qizi

QISHLOQ XO'JALIGI KORXONALARIDA DAVLAT SUBSIDIYALARINING MOLIYAVIY NATIJALARGA TA'SIR KANALLARI VA ULARNI HISOBDA AKS ETTIRISH MASALALARI 427
Davronbek Matyakubovich Matkarimov, Qadamov Mirzobek Ulug'bek o'g'li

O'ZGARUVCHILAR O'RTASIDAGI MUNOSABATLARNI REGRESSIYA MODELLARI ORQALI AMALIY TAHLILI 432
Sakiyeva Ozoda Batirovna, Xushvaqtova Dilfuza Ramazon qizi

INSON KAPITALIGA YO'NALTIRILGAN INVESTITSIYALARNI MOLIYALASHTIRISH AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH 437
Zayniddinov Aloviddin Zayniddin o'g'li

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KRIPTO-AKTIVLAR AYLANMASINI RIVOJLANTIRISH HAMDA BOZOR MUNOSABATLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI 444
Khakimov Bekzod Ilhomjonovich

O'ZBEKISTONDA MADANIYAT VA SAN'AT TA'LIMI MUASSASALARINI DAVLAT TOMONIDAN MOLIYALASHTIRISHNING HOZIRGI HOLATI VA MUAMMOLARI 453
Atabayeva Yulduz Baxtiyar qizi

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ КАК ФАКТОР ПЕРЕХОДА К ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКЕ В УЗБЕКИСТАНЕ 457
Ким Елена Радионовна

O'ZBEKISTONDA YASHIL LOYIHALARNI MOLIYALASHTIRISHNI BOSHQARUV SAMARADORLIGI: HOLAT, MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLAR 464
Abdurasulova Zarina Sayfiddin qizi

STRATEGIC MARKETING CAPABILITIES AND ENTERPRISE COMPETITIVENESS IN DIGITAL PLATFORM ECOSYSTEMS: A CONCEPTUAL SMPC MODEL FOR EMERGING MARKETS 471
Bakhtiyor Ruziev Eshmuminovich

ВЗАИМОСВЯЗЬ УРОВНЯ ЖИЗНИ И ИНДЕКСА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ 477
Усманова Зумрад Исламовна

UGLEROD CHIQINDILARINI KAMAYTIRISHDA YASHIL INVESTITSIYALAR AHAMIYATINING NAZARIY ASOSLARI 480
Jumaniyozov Feruzbek Dilshod o'g'li, Niyozmetov Doniyor Rejabbayevich, Majidov Jamoladdin Komoliddinovich

MEHMONXONA XO'JALIGI SUBEKTLARIDA INSON RESURSLARINI BOSHQARISHNING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI 485
Gulomqodirova Ma'muraxon Saydumarxon qizi

QISHLOQ MANZILGOHLARINI BARQAROR RIVOJLANTIRISHNING MOHIYATI VA NAZARIY JIHATLARI 492
Xusanova Sevara Shavkat qizi

QURILISH KORXONALARIDA INNOVATSION-INVESTITSION BOSHQARUV METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH 499
Raxmatillo Mirolimovich Egamov

MOLIYAVIY HISOBOTNING KOMPILYATSIYASI BO'YICHA TOPSHIRIQLARNI BAJARISH TARTIBI 503
A.Z.Avlokulov

ERKIN IQTISODIY ZONALARNING MOHIYATI, TASNIFLASH MEZONLARI VA SHAKLLARI 507
Ibragimov Aziz Turayevich

IJTIMOIY OMILLAR ASOSIDA BIZNES SUBYEKTLARI FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING AFZALLIKLARI 514
Isroilov Xurshidbek Rustambek o'g'li

AVTOTRANSPORT XIZMATLARINI KO'RSATUVCHI KORXONALAR FAOLIYATI HAMDA ULARDA SAMARADORLIKNI BAHOLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI 521
Raximov Azamat Hamroqulovich

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

KO‘P QAVATLI UY-JOY OBYEKTLARI LOYIHASINI AMALGA OSHIRISHDA RAQAMLI PLATFORMALARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI 525
Xikmatov Xakimxon Xamzaevich, Xalilov Nimatillo, Fattoyev Orzujon Xudoyqul o‘g‘li

TIJORAT BANKLARINING TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI MOLIYAVIY QO‘LLAB-QUVVATLASH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘NALISHLARI 530
Djumaniyazova Shaxnoza G‘afurdjanovna

MINTAQA SHAHARLARIDA SANOAT ISHLAB CHIQARISH DARAJASI TAHLILI 535
Ne’matov Ne’matulla Erkinboyevich

СТРАТЕГИЧЕСКИЙ МАРКЕТИНГ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ: КАК СОЦИАЛЬНЫЕ СЕТИ ФОРМИРУЮТ ПОВЕДЕНИЕ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ 539
Убайдуллоева Сабрина Кодыровна

NAVOIY VILOYATIDA MEHNAT RESURSLARIDAN FOYDALANISH HOLATINING IQTISODIY TAHLILI 545
O‘roqov Mamurali Odil o‘g‘li

KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIK KAMBAG‘ALLIKNI KAMAYTIRISH VOSITASI SIFATIDA 551
Ramazonov Zafar Ulug‘bekovich

O‘ZBEKISTON VILOYATLARIDA TURISTIK XIZMATLAR EKSPORTINING BARQAROR DIVERSIFIKATSIYASI: HUDUDIY KONSENTRATSIYA VA BARQAROR RIVOJLANISH TENDENSIYALARI TAHLILI 555
Sayfullayeva Madina Sirojiddinovna

RIVOJLANGAN MAMLAKATLARDA XIZMAT KO‘RSATISH SOHASINI KREDITLASH MODELLARI VA ULARNI O‘ZBEKISTON SHAROITIDA QO‘LLASH IMKONIYATLARI 565
Nurmuxammedov Abdijabbar Yunusovich

RIVOJLANGAN MAMLAKATLARDA XIZMAT KO‘RSATISH SOHASINI KREDITLASH MODELLARI VA ULARNI O‘ZBEKISTON SHAROITIDA QO‘LLASH IMKONIYATLARI

Nurmuxammedov Abdijabbar Yunusovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
“Bank hisobi va auditi” kafedrasi dotsenti, PhD.
E-mail: a.nurmukhammedov@tsue.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada rivojlangan mamlakatlarda xizmat ko‘rsatish sohasini moliyalashtirish va kreditlashning zamonaviy modellari tahlil qilingan. Xususan, AQSh, Germaniya, Janubiy Koreya va Singapur tajribalari o‘rganilib, xizmat ko‘rsatish sohasi subyektlarini kreditlashda qo‘llanilayotgan institutsional mexanizmlar, risklarni baholash usullari, davlat qo‘llab-quvvatlash instrumentlari hamda raqamli texnologiyalarga asoslangan kreditlash amaliyotlari tadqiq etilgan. Shuningdek, mazkur mamlakatlar tajribasi asosida O‘zbekiston tijorat banklarida xizmat ko‘rsatish sohasini kreditlash amaliyotini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: xizmat ko‘rsatish sohasi, kreditlash, tijorat banklari, kredit risklari, Basel III, raqamli bank texnologiyalari, kredit skoring, moliyaviy inklyuziya, kredit portfeli.

Abstract. This article analyzes modern models of financing and lending to the service sector in developed countries. In particular, the experiences of the USA, Germany, South Korea, and Singapore are studied, including institutional mechanisms used in lending to service sector entities, risk assessment methods, government support instruments, and lending practices based on digital technologies. Based on the experience of these countries, scientific proposals and practical recommendations have been developed to improve lending practices for the service sector in commercial banks of Uzbekistan.

Key words: service sector, lending, commercial banks, credit risks, Basel III, digital banking technologies, credit scoring, financial inclusion, loan portfolio.

Аннотация. В данной статье проанализированы современные модели финансирования и кредитования сферы услуг в развитых странах. В частности, изучен опыт США, Германии, Южной Кореи и Сингапура, а также институциональные механизмы, применяемые при кредитовании субъектов сферы услуг, методы оценки рисков, инструменты государственной поддержки и практика кредитования на основе цифровых технологий. На основе опыта указанных стран разработаны научные предложения и практические рекомендации по совершенствованию практики кредитования сферы услуг в коммерческих банках Узбекистана.

Ключевые слова: сфера услуг, кредитование, коммерческие банки, кредитные риски, Basel III, цифровые банковские технологии, кредитный скоринг, финансовая инклюзия, кредитный портфель.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotining zamonaviy rivojlanish bosqichida xizmat ko‘rsatish sohasi iqtisodiy o‘sishning muhim manbalaridan biriga aylanib bormoqda. Raqamli iqtisodiyotning kengayishi, innovatsion biznes modellarining rivojlanishi, elektron tijorat, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, logistika, turizm, ta’lim va tibbiyot xizmatlariga bo‘lgan talabning ortishi xizmatlar sektorining milliy iqtisodiyotlardagi ahamiyatini yanada kuchaytirmoqda. Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarda xizmat ko‘rsatish sohasi yalpi ichki mahsulotning asosiy qismini shakllantirib, aholi bandligini ta’minlash va investitsiya faolligini rag‘batlantirishning muhim omili sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Xizmat ko‘rsatish sohasining barqaror rivojlanishi ko‘p jihatdan uning moliyaviy resurslar bilan ta’minlanganlik darajasiga bog‘liq bo‘lib, mazkur jarayonda tijorat banklari tomonidan amalga oshiriladigan

kreditlash operatsiyalari hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat yurituvchi kichik va o'rta biznes subyektlari uchun bank kreditlari investitsiya loyihalarini amalga oshirish, aylanma mablag'larni to'ldirish va xizmatlar ko'lamini kengaytirishning asosiy moliyalashtirish manbalaridan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, xizmat ko'rsatish sohasi korxonalarining faoliyat xususiyatlari ularni kreditlash jarayoniga o'ziga xos yondashuvlarni talab qiladi. Chunki mazkur sohada moddiy aktivlar ulushi nisbatan past bo'lib, biznesning asosiy qiymati ko'p hollarda inson kapitali, intellektual resurslar, mijozlar bazasi va xizmatlar sifati bilan belgilanadi.

So'nggi yillarda jahon moliya bozorlarida xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash amaliyotida muhim institutsional va texnologik o'zgarishlar kuzatilmoqda. Xususan, kredit risklarini baholashda sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data), raqamli skoring tizimlari va Open Banking texnologiyalaridan keng foydalanilmoqda. Natijada kredit qarorlarini qabul qilish jarayoni tezlashib, risklarni boshqarish samaradorligi oshmoqda hamda xizmat ko'rsatish sohasi subyektlarining moliyaviy resurslarga yetishish imkoniyatlari kengaymoqda. Bu jarayon ayniqsa AQSh, Germaniya, Janubiy Koreya va Singapur kabi rivojlangan mamlakatlarda yaqqol namoyon bo'lib, mazkur davlatlarda xizmat ko'rsatish sohasini moliyalashtirishning samarali modellari shakllangan.

O'zbekistonda ham xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish mamlakat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Keyingi yillarda sohani qo'llab-quvvatlash, tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish va kredit resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash amaliyotida kredit risklarini baholashning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish, raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasini oshirish va xalqaro tajribalarning ilg'or elementlarini tatbiq qilish bilan bog'liq qator vazifalar o'z yechimini kutib turibdi.

Shu nuqtayi nazardan rivojlangan mamlakatlarda xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash modellarini chuqur o'rganish, ularning afzallik va kamchiliklarini aniqlash hamda mazkur tajribalarni O'zbekiston bank tizimi sharoitiga moslashtirish muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Maqolaning maqsadi AQSh, Germaniya, Janubiy Koreya va Singapurda xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash amaliyotini qiyosiy tahlil qilish, mazkur modellarning samarali jihatlarini aniqlash va ular asosida O'zbekistonda xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash tizimini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot natijalari xizmat ko'rsatish sohasini moliyalashtirishning zamonaviy mexanizmlarini shakllantirish, kredit risklarini samarali boshqarish va milliy bank tizimining raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash va uning iqtisodiy rivojlanishga ta'siri masalalari iqtisodiy fanlarda muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur yo'nalish bo'yicha shakllangan ilmiy qarashlar kredit munosabatlarining iqtisodiy o'sishni ta'minlashdagi ahamiyatini, bank tizimining real sektorni moliyalashtirishdagi rolini hamda kredit risklarini boshqarishning nazariy va amaliy jihatlarini qamrab oladi. Xorijiy iqtisodchi olimlardan J. Schumpeter iqtisodiy taraqqiyot jarayonida bank kreditlarining investitsiya faolligini rag'batlantirish orqali iqtisodiy o'sishga xizmat qilishini asoslab bergan [7]. J. Stiglitz va A. Weiss tomonidan ishlab chiqilgan axborot asimmetriyasi nazariyasi kredit bozorlarida qarz beruvchi va qarz oluvchi o'rtasidagi ma'lumotlar nomutanosibligi kredit resurslarining samarali taqsimlanishiga ta'sir ko'rsatishini ilmiy jihatdan izohlaydi [5]. Mazkur yondashuv keyinchalik kredit skoring tizimlari va risklarni baholash modellarining rivojlanishi uchun nazariy asos bo'lib xizmat qildi.

A. Berger va G. Udell tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda xizmat ko'rsatish sohasi va kichik biznes subyektlarini moliyalashtirishda munosabatlarga asoslangan kreditlash (relationship lending) modeli yuqori samaradorlikka ega ekanligi ta'kidlangan [6]. Ularning fikricha, bank va mijoz o'rtasida uzoq muddatli hamkorlik munosabatlarining shakllanishi kredit risklarini kamaytirish hamda kredit qarorlarining sifatini oshirish imkonini beradi. F. Mishkin [3] va P. Rose [4] tadqiqotlarida esa bank kreditlashining zamonaviy mexanizmlari, kredit portfelini boshqarish va risklarni diversifikatsiya qilish masalalari keng yoritilgan. So'nggi yillarda xalqaro moliya institutlari va ilmiy markazlar tomonidan raqamli bank texnologiyalari, Open Banking, sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalari asosida kreditlash tizimlarini takomillashtirishga bag'ishlangan tadqiqotlar soni ortib bormoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning metodologik asosini qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, iqtisodiy-statistik tahlil, ilmiy abstraksiya va mantiqiy umumlashtirish usullari tashkil etadi. Qiyosiy tahlil usuli orqali rivojlangan mamlakatlarda xizmat ko'rsatish sohasini kreditlashning institutsional va tashkiliy modellari o'rganildi hamda ularning afzalliklari va kamchiliklari aniqlandi. Iqtisodiy-statistik tahlil usuli yordamida xizmat ko'rsatish sohasining iqtisodiyotdagi ahamiyati, kreditlash hajmlari va kredit risklarining asosiy ko'rsatkichlari baholandi. Tizimli yondashuv xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash jarayonini banklar, tadbirkorlik subyektlari va davlat institutlari o'rtasidagi o'zaro

bog'liq munosabatlar tizimi sifatida tahlil qilish imkonini berdi. Shuningdek, tadqiqot jarayonida xalqaro tashkilotlar hisobotlari, ilmiy manbalar va milliy statistik ma'lumotlardan foydalanildi. Natijada rivojlangan mamlakatlar tajribasining eng samarali elementlarini aniqlash va ularni O'zbekiston tijorat banklari amaliyotiga tatbiq etish bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar shakllantirildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Jahon amaliyoti tahlili shuni ko'rsatadiki, xizmat ko'rsatish sohasini kreditlashning samaradorligi bank tizimining rivojlanganlik darajasi, moliyaviy infratuzilmaning shakllanganligi, kredit risklarini baholash mexanizmlarining takomillashganligi hamda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash choralarining samaradorligi bilan bevosita bog'liqdir. Rivojlangan mamlakatlarda xizmat ko'rsatish sohasi iqtisodiy o'sishning asosiy drayverlaridan biri hisoblanib, mazkur sohani moliyalashtirishda tijorat banklari muhim o'rin egallaydi. Shu sababli AQSh, Germaniya, Janubiy Koreya va Singapur tajribasini tahlil qilish xizmat ko'rsatish sohasini kreditlashning samarali modellarini aniqlash imkonini beradi.

AQSh dunyodagi eng yirik moliyaviy bozorlardan biri bo'lib, xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash bo'yicha ilg'or tajribaga ega mamlakat hisoblanadi. Mamlakat iqtisodiyoti tarkibida xizmatlar sohasining ulushi yuqori bo'lib, so'nggi yillarda yalpi ichki mahsulotning taxminan 75–80 foizi aynan mazkur soha hissasiga to'g'ri kelmoqda. Shu bilan birga, mehnatga layoqatli aholining qariyb 80 foizi xizmat ko'rsatish sohasida band bo'lib, mazkur tarmoqni moliyalashtirish iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

AQShda xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash tizimi kredit risklarini baholashning yuqori darajada raqamlashtirilgan mexanizmlari, davlat kafolatlari, moliyaviy texnologiyalar (FinTech) va sun'iy intellekt asosidagi tahlil tizimlariga tayanadi. Banklar kredit qarorlarini qabul qilishda asosan qarz oluvchining kredit tarixi, naqd pul oqimlari, biznes rentabelligi, qarz yuki koeffitsiyentlari va bozordagi faoliyatini baholaydi.

1-jadval. AQShda xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash modelining asosiy xususiyatlari

Ko'rsatkichlar	Tavsifi
Asosiy kredit baholash tizimi	FICO Score
Kredit reyting shkalasi	300–850 ball
SBA davlat kafolati	75–85 %
Kredit arizasini ko'rib chiqish muddati	1–7 kun
Onlayn kreditlash ulushi	60 % dan yuqori
FinTech ishtirok darajasi	Juda yuqori
AI va Big Data texnologiyalari	Keng qo'llaniladi

Manba: AQSh bank amaliyoti va SBA dasturlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

AQSh kreditlash modelining muhim jihatlaridan biri kichik biznesni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan davlat mexanizmlarining mavjudligidir. Xususan, Small Business Administration (SBA) orqali xizmat ko'rsatish sohasidagi minglab kompaniyalar imtiyozli kreditlardan foydalanadi. Bunda davlat banklar tomonidan ajratiladigan kreditlarning ma'lum qismini kafolatlaydi, bu esa kredit risklarini sezilarli darajada kamaytiradi.

2-jadval. SBA dasturi bo'yicha kreditlarni davlat kafolati bilan ta'minlash darajasi

Kredit turi	Davlat kafolati ulushi (%)
SBA 7(a) krediti	75–85
SBA Express krediti	50
Export Express krediti	75–90
CAPLines krediti	75–85

Manba: SBA ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

AQSh tajribasida xizmat ko'rsatish sohasi subyektlarining kredit qobiliyatini baholashda an'anaviy moliyaviy ko'rsatkichlar bilan bir qatorda nomoliyaviy ma'lumotlar ham hisobga olinadi. Xususan, elektron to'lovlar tarixi, onlayn savdo aylanmasi, ijtimoiy tarmoqlardagi faollik va raqamli reputatsiya kabi ko'rsatkichlar kredit skoring modellarining tarkibiy qismi hisoblanadi.

So'nggi yillarda AQShda raqamli kreditlash bozori jadal rivojlanmoqda. Xususan, LendingClub, OnDeck, Kabbage kabi fintex platformalari xizmat ko'rsatish sohasi korxonalariga qisqa muddatli va aylanma mablag'larni to'ldirish uchun tezkor kreditlar ajratish amaliyotini keng yo'lga qo'ygan. Bu platformalar sun'iy intellekt va

mashinali o'qitish algoritmlari orqali qarz oluvchilarning moliyaviy holatini baholab, bir necha soat ichida kredit qarorlarini qabul qilish imkoniyatini yaratgan.

Germaniya Yevropa Ittifoqining eng yirik iqtisodiyoti bo'lib, xizmat ko'rsatish sohasi mamlakat yalpi ichki mahsulotining qariyb 70 foizini shakllantiradi. Mamlakatda xizmat ko'rsatish sohasini moliyalashtirish tizimi yuqori darajada rivojlangan bo'lib, banklar va biznes subyektlari o'rtasidagi uzoq muddatli hamkorlik munosabatlariga asoslanganligi bilan ajralib turadi. Germaniya kreditlash modelining asosiy xususiyati qisqa muddatli daromad olishga emas, balki mijozning uzoq muddatli rivojlanishi va moliyaviy barqarorligini ta'minlashga qaratilganligidir.

Germaniya bank tizimida xizmat ko'rsatish sohasi subyektlarini kreditlash jarayoni asosan "Hausbank" — asosiy hamkor bank tamoyiliga asoslanadi. Mazkur yondashuvga ko'ra, korxona muayyan bank bilan uzoq yillar davomida hamkorlik qiladi va bank mijozning moliyaviy holati, biznes modeli, bozordagi mavqeyi hamda rivojlanish istiqbollari haqida to'liq ma'lumotga ega bo'ladi. Bu esa axborot asimmetriyasini kamaytiradi, kredit qarorlarining sifatini oshiradi va kredit risklarini pasaytirish imkonini beradi.

Germaniyada xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash jarayonida moliyaviy ko'rsatkichlar bilan bir qatorda korxonaning korporativ boshqaruv sifati, biznes reputatsiyasi, mijozlar bazasi, raqobat ustunliklari va strategik rivojlanish rejalari ham baholanadi. Shu sababli kreditlash jarayoni kompleks yondashuv asosida amalga oshiriladi.

3-jadval. Germaniyada xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash modelining asosiy xususiyatlari

Ko'rsatkichlar	Tavsifi
Asosiy kreditlash modeli	Hausbank
Kreditlash turi	Munosabatlarga asoslangan kreditlash
Asosiy baholash mezoni	Moliyaviy holat va biznes reputatsiya
Davlat ishtirok darajasi	O'rtacha-yuqori
Kredit monitoringi	Doimiy
Uzoq muddatli kreditlar ulushi	Yuqori
Risklarni baholash	Kompleks tahlil

Manba: Germaniya bank amaliyoti asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Germaniyada xizmat ko'rsatish sohasi korxonalarini moliyalashtirishda davlat taraqqiyot banki hisoblangan KfW Bankengruppe muhim rol o'ynaydi. Ushbu institut kichik va o'rta biznes subyektlariga imtiyozli moliyalashtirish dasturlarini amalga oshiradi hamda tijorat banklari bilan hamkorlikda kreditlash jarayonlarini qo'llab-quvvatlaydi. Natijada xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat yurituvchi korxonalar nisbatan qulay shartlarda kredit resurslarini jalb qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

4-jadval. Germaniya kreditlash modelining asosiy moliyalashtirish manbalari

Moliyalashtirish manbasi	Ulushi (%)
Tijorat banklari kreditlari	55
Taraqqiyot banklari dasturlari	20
Lizing va faktoring	12
Venchur va xususiy kapital	8
Boshqa manbalar	5

Manba: Yevropa moliyaviy institutlari ma'lumotlari asosida muallif hisob-kitoblari.

Germaniya banklari kredit berish jarayonidan keyin ham qarz oluvchi faoliyatini muntazam monitoring qilib boradi. Bu tizim kredit mablag'laridan maqsadli foydalanishni nazorat qilish, biznesda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavflarni erta aniqlash va muammoli kreditlar ulushini kamaytirish imkonini beradi.

Olib borilgan tahlillar Germaniyaning xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash modeli barqarorlik, ishonch va uzoq muddatli hamkorlik tamoyillariga asoslanganligini ko'rsatdi. Ushbu modelning asosiy ustunligi kredit qarorlarini qabul qilishda korxonaning haqiqiy iqtisodiy holati va biznes salohiyatini chuqur baholash imkoniyatining mavjudligidir. O'zbekiston sharoitida mazkur tajribaning ayrim elementlarini, xususan, bank va mijoz o'rtasidagi uzoq muddatli hamkorlik munosabatlarini rivojlantirish, kredit monitoringini kuchaytirish va xizmat ko'rsatish sohasi uchun individual kreditlash dasturlarini joriy qilish xizmat ko'rsatish sohasini moliyalashtirish samaradorligini oshirishga xizmat qilishi mumkin.

Janubiy Koreya so'nggi o'ttiz yil davomida innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish va raqamli texnologiyalarni moliya sektoriga keng joriy etish bo'yicha dunyoda yetakchi mamlakatlardan biriga aylandi. Mamlakat iqtisodiyotida xizmat ko'rsatish sohasining ulushi yalpi ichki mahsulotning 60 foizdan ortiq qismini tashkil etadi va mehnat bozorida band aholining asosiy qismi mazkur sohada faoliyat yuritadi. Shu sababli xizmat ko'rsatish sohasi subyektlarini samarali moliyalashtirish davlat iqtisodiy siyosati va bank tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Janubiy Koreyaning kreditlash modeli raqamli transformatsiya, ma'lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish va innovatsion moliyaviy texnologiyalarni keng qo'llashga asoslanganligi bilan ajralib turadi. Mamlakatda xizmat ko'rsatish sohasi korxonalarini kreditlash jarayonida an'anaviy moliyaviy tahlil bilan bir qatorda sun'iy intellekt (Artificial Intelligence), katta ma'lumotlar (Big Data), mashinali o'qitish (Machine Learning) va Open Banking texnologiyalaridan foydalaniladi. Bu esa kredit risklarini baholash aniqligini oshirish hamda kredit ajratish jarayonini tezlashtirish imkonini beradi.

Janubiy Koreyada xizmat ko'rsatish sohasi subyektlarining kredit qobiliyatini baholashda moliyaviy hisobotlardan tashqari elektron to'lovlar tarixi, onlayn savdo operatsiyalari, soliq ma'lumotlari, kommunal to'lovlar va boshqa raqamli ma'lumotlar ham tahlil qilinadi. Bunday yondashuv ayniqsa kichik biznes va startaplarni moliyalashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ko'p hollarda ular yetarli garov ta'minotiga ega bo'lmaydi.

5-jadval. Janubiy Koreyada xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash modelining asosiy xususiyatlari

Ko'rsatkichlar	Tavsifi
Asosiy kreditlash modeli	Raqamli kreditlash
Kredit baholash usuli	AI Credit Scoring
Open Banking tizimi	To'liq joriy qilingan
Onlayn kredit arizalari ulushi	70–80 %
Kredit qarorini qabul qilish vaqti	1–2 kun
Fintex integratsiyasi	Juda yuqori
Alternativ ma'lumotlardan foydalanish	Keng tarqalgan

Manba: Janubiy Koreya moliya bozori ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Mamlakatda kichik va o'rta biznes subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash maqsadida davlat tomonidan maxsus kafolat institutlari faoliyat yuritadi. Xususan, Korea Credit Guarantee Fund (KODIT) va Korea Technology Finance Corporation (KIBO) xizmat ko'rsatish sohasi va innovatsion biznes loyihalar uchun kredit kafolatlarini taqdim etadi. Bu mexanizm banklarning risklarini kamaytiradi va xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat yurituvchi korxonalarning kredit resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

6-jadval. Janubiy Koreyada xizmat ko'rsatish sohasini moliyalashtirishni qo'llab-quvvatlash institutlari

Institut	Asosiy vazifasi
KODIT	Kredit kafolatlari berish
KIBO	Texnologik bizneslarni moliyalashtirish
Tijorat banklari	Kredit resurslari ajratish
Fintex platformalari	Onlayn kreditlash xizmatlari
Davlat agentliklari	Imtiyozli dasturlarni amalga oshirish

Manba: Muallif tomonidan shakllantirilgan.

Janubiy Koreya kreditlash modelining muhim jihatlaridan biri Open Banking tizimining rivojlanganligidir. Ushbu tizim orqali banklar, moliya tashkilotlari va fintex kompaniyalari mijoz roziligi asosida ma'lumotlar almashishi mumkin. Bu kredit tashkilotlariga qarz oluvchining moliyaviy holati haqida keng qamrovli ma'lumot olish imkonini beradi. Natijada kredit qarorlari tezroq va aniqroq qabul qilinadi. Fintex kompaniyalarining kredit bozoridagi ishtiroki ham yuqori darajada. Onlayn platformalar orqali xizmat ko'rsatish sohasi subyektlari kredit olish uchun ariza topshirishi, hujjatlarni raqamli shaklda yuborishi va qisqa vaqt ichida qaror olishi mumkin. Bu esa operatsion xarajatlarni kamaytiradi va moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Singapur dunyodagi eng rivojlangan moliyaviy markazlardan biri bo'lib, mamlakat iqtisodiyotida xizmat ko'rsatish sohasi yetakchi o'rinni egallaydi. So'nggi yillarda xizmatlar sohasining mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushi 70 foizdan ortiq darajada shakllanib, mehnat resurslarining asosiy qismi ham mazkur

sohada band hisoblanadi. Mamlakatning yuqori texnologiyalarga asoslangan iqtisodiy modeli xizmat ko‘rsatish sohasini moliyalashtirish va kreditlashning zamonaviy mexanizmlarini shakllantirishga xizmat qilgan. Shu sababli Singapur tajribasi xizmat ko‘rsatish sohasini kreditlashning raqamli va innovatsion modeli sifatida xalqaro amaliyotda alohida ahamiyat kasb etadi.

Singapurda xizmat ko‘rsatish sohasini kreditlash tizimi banklar, fintex kompaniyalari, davlat institutlari va raqamli ma’lumotlar platformalari o‘rtasidagi integratsiyalashgan hamkorlikka asoslangan. Mamlakatda kredit berish jarayoni maksimal darajada raqamlashtirilgan bo‘lib, qarz oluvchilar haqidagi ma’lumotlarni yig‘ish, qayta ishlash va tahlil qilish avtomatlashtirilgan axborot tizimlari orqali amalga oshiriladi. Bu esa kredit qarorlarini qabul qilish tezligini oshirish va kredit risklarini kamaytirish imkonini beradi.

Singapur kreditlash modelining muhim xususiyatlaridan biri milliy raqamli ma’lumotlar infratuzilmasining yuqori darajada rivojlanganligidir. Banklar kredit ajratish jarayonida mijozning bank operatsiyalari, soliq ma’lumotlari, elektron hisob-fakturalari, to‘lov intizomi va tadbirkorlik faoliyati haqidagi ma’lumotlarni yagona raqamli platforma orqali olish imkoniyatiga ega. Natijada xizmat ko‘rsatish sohasi subyektlarining kredit qobiliyatini baholash jarayoni tezlashadi va qaror qabul qilishda inson omili ta’siri kamayadi.

7-jadval. Singapurda xizmat ko‘rsatish sohasini kreditlash modelining asosiy xususiyatlari

Ko‘rsatkichlar	Tavsifi
Asosiy kreditlash modeli	Raqamli integratsiyalashgan model
Open Banking darajasi	Yuqori
Fintex integratsiyasi	Juda yuqori
Onlayn kreditlash ulushi	80 % dan yuqori
Kredit qarorini qabul qilish vaqti	1 kungacha
Ma’lumotlar almashinuvi	Yagona raqamli platforma
Kredit monitoringi	Real vaqt rejimida

Manba: Singapur moliyaviy tizimi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Mamlakatda xizmat ko‘rsatish sohasi subyektlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlashda davlatning roli ham muhim ahamiyatga ega. Xususan, Enterprise Singapore tomonidan kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun moliyaviy ko‘mak dasturlari amalga oshiriladi. Ushbu dasturlar doirasida davlat kredit risklarining ma’lum qismini o‘z zimmasiga oladi va banklar tomonidan kredit resurslarini ajratish jarayonini rag‘batlantiradi.

8-jadval. Singapurda xizmat ko‘rsatish sohasini qo‘llab-quvvatlashning asosiy moliyaviy instrumentlari

Instrumentlar	Mazmuni
Enterprise Financing Scheme	Kreditlarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash
Working Capital Loan	Aylanma mablag‘larni moliyalashtirish
Trade Loan	Savdo operatsiyalarini moliyalashtirish
Venture Financing	Innovatsion bizneslarni qo‘llab-quvvatlash
FinTech Lending	Raqamli kreditlash xizmatlari

Manba: Muallif tomonidan shakllantirilgan.

Singapurda fintex sektorining yuqori darajada rivojlanganligi xizmat ko‘rsatish sohasi subyektlarini kreditlashda muhim omil hisoblanadi. Fintex kompaniyalari banklar bilan hamkorlikda raqamli kreditlash xizmatlarini ko‘rsatib, kredit arizalarini avtomatik qayta ishlash, risklarni baholash va kredit qarorlarini qabul qilish jarayonlarini soddalashtiradi. Ayniqsa, sun’iy intellekt va Big Data texnologiyalaridan foydalanish qarz oluvchilar haqida keng qamrovli ma’lumotlarni tahlil qilish imkonini beradi.

Singapur kreditlash modelining yana bir muhim jihati kredit monitoringining real vaqt rejimida amalga oshirilishidir. Banklar kredit ajratilgandan keyin ham qarz oluvchining moliyaviy holatini raqamli ma’lumotlar asosida muntazam kuzatib boradi. Bu esa muammoli kreditlarni erta aniqlash va risklarni boshqarish samaradorligini oshirish imkonini beradi.

9-jadval. Rivojlangan mamlakatlarda xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash modellarining qiyosiy tahlili

Ko'rsatkichlar	AQSh	Germaniya	Janubiy Koreya	Singapur
Asosiy kreditlash modeli	Risk-Based Lending	Hausbank	Digital Lending	Integrated Digital Model
Kredit baholash usuli	FICO Score	Kompleks tahlil	AI Credit Scoring	Big Data + AI
Davlat kafolati darajasi	Yuqori	O'rtacha	Yuqori	Yuqori
Fintex ishtirok darajasi	Juda yuqori	O'rtacha	Yuqori	Juda yuqori
Open Banking	Rivojlanmoqda	Qisman	To'liq	To'liq
Onlayn kreditlash	Yuqori	O'rtacha	Juda yuqori	Juda yuqori
Kredit berish muddati	1–7 kun	7–14 kun	1–2 kun	1 kungacha
Kredit monitoringi	Davriy	Doimiy	Real vaqt	Real vaqt

Manba: Muallif tomonidan xalqaro amaliyot asosida shakllantirilgan.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, raqamli kreditlash texnologiyalarining rivojlanganlik darajasi bo'yicha Singapur va Janubiy Koreya yetakchi o'rinlarni egallaydi. Bu mamlakatlarda kredit berish jarayoni deyarli to'liq avtomatlashtirilgan bo'lib, mijozlar haqidagi ma'lumotlar yagona raqamli platformalar orqali qayta ishlanadi. AQShda raqamli kreditlash yuqori darajada rivojlangan bo'lsa-da, bozor mexanizmlari ustuvor hisoblanadi. Germaniyada esa inson omili va uzoq muddatli munosabatlarga asoslangan kreditlash modeli hali ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Tahlil jarayonida xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillar ham aniqlandi. Xususan, AQSh va Singapurda davlat kafolatlari hamda fintex sektorining rivojlanganligi xizmat ko'rsatish sohasi subyektlarining kredit resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirgan. Germaniyada esa banklar tomonidan amalga oshiriladigan chuqur moliyaviy tahlil va doimiy monitoring kredit risklarini pasaytirishga xizmat qilmoqda. Janubiy Koreyada raqamli ma'lumotlardan foydalanish orqali kredit qarorlarini qabul qilish jarayonining tezligi va aniqligi oshirilgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mazkur mamlakatlar tajribasining eng samarali elementlarini O'zbekiston sharoitiga moslashtirish xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, AQShning riskka asoslangan kreditlash mexanizmi, Germaniyaning Hausbank modeli, Janubiy Koreyaning AI Credit Scoring tizimi va Singapurning integratsiyalashgan raqamli moliyalashtirish platformalarini milliy bank tizimiga bosqichma-bosqich joriy etish xizmat ko'rsatish sohasi subyektlarining moliyaviy resurslarga yetishish imkoniyatlarini kengaytirish, kredit risklarini pasaytirish va banklar kredit portfelining sifatini yaxshilash imkonini beradi.

Hozirgi kunda mamlakatimizda xizmat ko'rsatish sohasini kreditlashda asosiy e'tibor qarz oluvchining garov ta'minoti va moliyaviy hisobotlariga qaratilmoqda. Biroq xalqaro amaliyot shuni ko'rsatadiki, xizmat ko'rsatish sohasida moddiy aktivlar ulushi nisbatan past bo'lganligi sababli kredit qobiliyatini baholashda pul oqimlari, raqamli operatsiyalar tarixi, mijozlar bazasi va biznes faolligi kabi ko'rsatkichlar ham muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtayi nazardan AQShda qo'llanilayotgan riskka asoslangan kreditlash modelini milliy amaliyotga bosqichma-bosqich joriy etish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

10-jadval. Xalqaro tajribaning O'zbekiston uchun ahamiyatli elementlari

Mamlakat	Ilg'or tajriba	O'zbekistonda qo'llash imkoniyati
AQSh	Kredit skoring va davlat kafolatlari	Skoring tizimlarini rivojlantirish, kafolat fondlarini kengaytirish
Germaniya	Hausbank modeli	Bank-mijoz munosabatlarini uzoq muddatli asosda rivojlantirish
Janubiy Koreya	AI Credit Scoring	Sun'iy intellekt asosida risk baholash tizimlarini joriy qilish
Singapur	Open Banking va raqamli platformalar	Yagona raqamli ma'lumotlar infratuzilmasini rivojlantirish

Manba: Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

O'zbekiston bank tizimi uchun birinchi muhim yo'nalish sifatida davlat kafolatlari va kredit risklarini taqsimlash mexanizmlarini takomillashtirish zarur hisoblanadi. AQShning SBA dasturi tajribasi asosida xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat yurituvchi kichik va o'rta biznes subyektlari uchun maxsus kafolat dasturlarini joriy qilish banklarning risklarini kamaytiradi hamda kredit resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Ikkinchi muhim yo'nalish Germaniyaning Hausbank modelini milliy amaliyotga moslashtirish hisoblanadi. Buning uchun tijorat banklari va xizmat ko'rsatish sohasi korxonalari o'rtasida uzoq muddatli hamkorlik munosabatlarini rivojlantirish, kredit monitoringini kuchaytirish va mijozlarning biznes faoliyatini doimiy baholash

tizimini takomillashtirish maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuv axborot asimmetriyasini qisqartirish va kredit risklarini kamaytirish imkonini beradi.

Uchinchi yo‘nalish sifatida Janubiy Koreya tajribasida qo‘llanilayotgan sun’iy intellekt asosidagi kredit skoring tizimlarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, elektron to‘lovlar tarixi, soliq ma’lumotlari, POS-terminal aylanmalari va onlayn savdo ko‘rsatkichlari asosida qarz oluvchilarning kredit reytingini shakllantirish xizmat ko‘rsatish sohasi subyektlarining kredit qobiliyatini aniqroq baholash imkonini beradi.

To‘rtinchi yo‘nalish Singapur tajribasi asosida Open Banking infratuzilmasini rivojlantirish bilan bog‘liq. Buning natijasida banklar, soliq organlari, to‘lov tizimlari va boshqa moliyaviy institutlar o‘rtasida ma’lumotlar almashinuvi soddalashadi hamda kredit qarorlarini qabul qilish jarayoni tezlashadi.

Olib borilgan tadqiqotlar natijalari shuni ko‘rsatdiki, xizmat ko‘rsatish sohasini kreditlash bo‘yicha rivojlangan mamlakatlar amaliyotida qo‘llanilayotgan modellar muayyan afzalliklarga ega bo‘lsa-da, ularning har biri alohida holda O‘zbekiston bank tizimi sharoitiga to‘liq mos kelmaydi. AQSh modeli riskka asoslangan kreditlash va davlat kafolatlari mexanizmi bilan ajralib tursa, Germaniya modeli bank va mijoz o‘rtasidagi uzoq muddatli munosabatlarga tayanadi. Janubiy Koreya kreditlash tizimi sun’iy intellekt va raqamli skoring texnologiyalariga asoslangan bo‘lsa, Singapur modeli raqamli infratuzilma va Open Banking mexanizmlarining yuqori darajada rivojlanganligi bilan tavsiflanadi.

Shu sababli mazkur tadqiqot doirasida xizmat ko‘rsatish sohasini kreditlash amaliyotini takomillashtirish maqsadida rivojlangan mamlakatlar tajribasining eng samarali jihatlarini o‘zida mujassamlashtirgan integratsiyalashgan kreditlash modeli ishlab chiqildi. Taklif etilayotgan model kredit risklarini baholash, kredit qarorlarini qabul qilish va kredit monitoringini amalga oshirish jarayonlarini yagona tizim doirasida birlashtirishga qaratilgan.

Mualliflik modeliga muvofiq, xizmat ko‘rsatish sohasi subyektlarini kreditlash jarayoni to‘rtta asosiy blokdan tashkil topadi:

1. Riskka asoslangan baholash bloki (AQSh modeli);
2. Munosabatlarga asoslangan kreditlash bloki (Germaniya modeli);
3. AI Credit Scoring bloki (Janubiy Koreya modeli);
4. Open Banking va raqamli monitoring bloki (Singapur modeli).

11-jadval. Integratsiyalashgan modelning tarkibiy elementlari

Bloklar	Asosiy vazifasi	Manba mamlakat
Riskka asoslangan kreditlash	Kredit risklarini baholash	AQSh
Hausbank munosabatlari	Axborot asimmetriyasini kamaytirish	Germaniya
AI Credit Scoring	Avtomatlashtirilgan baholash	Janubiy Koreya
Open Banking	Ma’lumotlar integratsiyasi	Singapur
Real vaqt monitoringi	Kredit nazorati	Singapur
Davlat kafolatlari	Risklarni taqsimlash	AQSh

Manba: Muallif ishlanmasi.

Taklif etilayotgan modelning asosiy maqsadi xizmat ko‘rsatish sohasi subyektlarining kredit qobiliyatini kompleks baholash orqali kredit resurslarining samarali taqsimlanishini ta’minlashdan iborat. Bunda qarz oluvchilarning moliyaviy ko‘rsatkichlari bilan bir qatorda raqamli operatsiyalari, pul oqimlari, soliq ma’lumotlari, to‘lov intizomi va biznes reputatsiyasi ham hisobga olinadi. Xizmat ko‘rsatish sohasi korxonasining kredit reytingi quyidagi integral ko‘rsatkich orqali baholanishi taklif etildi:

$ICR=0,30F+0,25R+0,25D+0,20M$

Bu yerda:

- ICR – integratsiyalashgan kredit reytingi (Integrated Credit Rating);
- F – moliyaviy barqarorlik indeksi;
- R – biznes reputatsiyasi indeksi;
- D – raqamli faollik va AI skoring indeksi;
- M – bozor va mijozlar bazasi indeksi.

Taklif etilayotgan koeffitsiyentlar muallif tomonidan xizmat ko‘rsatish sohasi korxonalarining faoliyat xususiyatlaridan kelib chiqqan holda shakllantirilgan bo‘lib, kredit qarorlarining obyektivligini oshirishga xizmat qiladi.

Taklif etilayotgan modelning amaliy ahamiyati shundaki, u xizmat ko‘rsatish sohasi subyektlarini baholashda faqat garov ta’minoti yoki buxgalteriya hisobotlariga tayanib qolmasdan, biznesning haqiqiy iqtisodiy faolligi va

raqamli ma'lumotlarini ham hisobga olish imkonini beradi. Bu esa kreditlash qamrovini kengaytirish, ayniqsa, kichik biznes va startaplar uchun moliyaviy resurslarga yetishish imkoniyatlarini oshirishga xizmat qiladi.

12-jadval. Taklif etilayotgan modelning kutilgan iqtisodiy samarasi

Ko'rsatkichlar	Amaldagi tizim	Taklif etilayotgan model
Kredit arizasini ko'rib chiqish muddati	5–10 kun	1–3 kun
Kredit risklarini baholash aniqligi	O'rtacha	Yuqori
Kichik biznesni qamrab olish darajasi	O'rtacha	Yuqori
Muammoli kreditlar ehtimoli	Yuqori	Past
Raqamli kreditlash imkoniyatlari	Cheklangan	Keng

Manba: Muallif hisob-kitoblari.

Umuman olganda, taklif etilayotgan integratsiyalashgan model AQShning riskka asoslangan kreditlash tizimi, Germaniyaning uzoq muddatli bank-mijoz munosabatlari, Janubiy Koreyaning AI Credit Scoring texnologiyalari va Singapurning Open Banking infratuzilmasini o'zaro birlashtirish orqali xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash samaradorligini oshirishga qaratilgan. Mazkur model O'zbekiston tijorat banklarida xizmat ko'rsatish sohasini moliyalashtirishning zamonaviy, raqamli va riskka yo'naltirilgan mexanizmini shakllantirish uchun metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Olib borilgan tadqiqot natijalari rivojlangan mamlakatlarda xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash amaliyoti iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlash, tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirish va bank tizimi samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri ekanligini ko'rsatdi. Xizmat ko'rsatish sohasi iqtisodiyotning eng tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri sifatida yuqori moliyaviy resurslarga ehtiyoj sezadi va mazkur ehtiyojni qondirishda tijorat banklari tomonidan taqdim etiladigan kreditlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari quyidagi xulosalarni shakllantirish imkonini berdi:

1. Rivojlangan mamlakatlarda xizmat ko'rsatish sohasini kreditlashning samarali modellari shakllangan bo'lib, ular riskka asoslangan boshqaruv, raqamli texnologiyalar va davlat qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining uyg'unlashuviga tayanadi.
2. AQSh tajribasida kredit skoring va davlat kafolatlari, Germaniya tajribasida uzoq muddatli bank-mijoz munosabatlari, Janubiy Koreyada raqamli skoring tizimlari hamda Singapurda Open Banking texnologiyalari yuqori samaradorlikni ta'minlamoqda.
3. O'zbekiston bank tizimida xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash samaradorligini oshirish uchun mazkur mamlakatlar tajribasining eng samarali elementlarini kompleks joriy etish zarur.
4. Xizmat ko'rsatish sohasi korxonalarini kreditlashda raqamli ma'lumotlar bazalari, AI Credit Scoring va davlat kafolat mexanizmlarini rivojlantirish kredit risklarini pasaytirish imkonini beradi.
5. Taklif etilgan integratsiyalashgan metodologik model xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash amaliyotini takomillashtirish va kredit resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, rivojlangan mamlakatlar tajribasining ilg'or jihatlarini O'zbekiston sharoitiga moslashtirish xizmat ko'rsatish sohasini kreditlash tizimining samaradorligini oshirish, kredit risklarini kamaytirish, moliyaviy resurslardan foydalanish darajasini yuksaltirish hamda xizmatlar sohasining milliy iqtisodiyot rivojlanishidagi rolini yanada kuchaytirish uchun muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi. Mazkur yondashuv kelgusida xizmat ko'rsatish sohasini kreditlashning zamonaviy va integratsiyalashgan milliy modelini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: Finalising Post-Crisis Reforms. Basel: Bank for International Settlements, 2017.
2. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for the Management of Credit Risk. Basel: Bank for International Settlements, 2000.
3. Mishkin F. S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. 13th ed. New York: Pearson Education, 2022.
4. Rose P. S., Hudgins S. C. Bank Management and Financial Services. 10th ed. New York: McGraw-Hill Education, 2019.
5. Stiglitz J. E., Weiss A. Credit Rationing in Markets with Imperfect Information // American Economic Review. 1981. Vol. 71, No. 3. P. 393–410.
6. Berger A. N., Udell G. F. Relationship Lending and Lines of Credit in Small Firm Finance // The Journal of Business. 1995. Vol. 68, No. 3. P. 351–381.

7. Schumpeter J. A. The Theory of Economic Development. Cambridge: Harvard University Press, 1934.
8. Organisation for Economic Co-operation and Development. Financing SMEs and Entrepreneurs 2024: An OECD Scoreboard. Paris: OECD Publishing, 2024.
9. World Bank. The Global Findex Database 2021: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19. Washington, D.C.: World Bank, 2022.
10. International Monetary Fund. Global Financial Stability Report. Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2024.
11. Asian Development Bank. Asia Small and Medium-Sized Enterprise Monitor 2024. Manila: Asian Development Bank, 2024.
12. Monetary Authority of Singapore. Financial Stability Review 2024. Singapore: Monetary Authority of Singapore, 2024.
13. U.S. Small Business Administration. SBA 2024 Capital Impact Report. Washington, D.C.: U.S. Small Business Administration, 2024.
14. Korea Credit Guarantee Fund. Annual Report 2024. Daegu: Korea Credit Guarantee Fund, 2024.
15. Korea Technology Finance Corporation. Annual Report 2024. Busan: Korea Technology Finance Corporation, 2024.

YASHIL
IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o‘g‘li

2026. № 5 (3)

© Materiallar ko‘chirib bosilganda ““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.
El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo‘lishingiz mumkin. Obuna bo‘lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to‘lov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo‘natishingizni so‘raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo‘natamiz.

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug‘bek tumani
Kumushkon ko‘chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz